

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน กล่าวคือ ตอนที่หนึ่ง เป็นการตรวจเอกสารเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ซึ่งได้แก่ ทฤษฎีระบบ (systems theory) ทฤษฎีสถิติภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย (development potential - diffusion theory) และทฤษฎีการจัดการ (Management) ส่วนตอนที่สอง เป็นการตรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย โดยจะศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดที่จะนำมาเป็นฐานความคิดในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ แนวคิดการพัฒนาชุมชนและศักยภาพชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดความรู้ แนวคิดทัศนคติ แนวคิดความพึงพอใจ และแนวคิดการรับรู้ สำหรับตอนที่สาม เป็นการตรวจเอกสารเกี่ยวกับผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำมาประมวลองค์ความรู้และสรุปเป็น “กรอบแนวคิดการวิจัย” (conceptual framework) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีที่นำมาเป็นฐานความคิด เพื่อนำมาประมวลองค์ความรู้และนำไปสู่การสรุปเป็น “กรอบแนวคิดในการวิจัย” สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. ทฤษฎีระบบ (systems theory)
2. ทฤษฎีสถิติภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย (development potential-diffusion theory)
3. ทฤษฎีการจัดการ (Management)

ทฤษฎีระบบ (systems theory)

เป็นทฤษฎีที่กล่าวว่า “ระบบ” เป็นกลุ่มของส่วนที่เกี่ยวข้องกัน และต้องการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งตามแนวคิดของ Talcott Parsons ได้กล่าวว่า ทุกระบบขององค์กรประกอบด้วย 4 ส่วนที่เกี่ยวข้องกัน (สุเทพ สุนทรเมธัส, 2546: 102) ดังนี้คือ

1. ปัจจัยนำเข้า (input) ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การเงิน ข้อมูลที่ใช้เพื่อผลิตสินค้าและการบริการ
2. กระบวนการแปรรูป (transformation process) ประกอบด้วย การจัดการเทคโนโลยี และการปฏิบัติ การผลิต เพื่อเปลี่ยนปัจจัยนำเข้าเป็นผลผลิต
3. ผลผลิต (output) ประกอบด้วย สินค้าและบริการ กำไรและการขาดทุน พฤติกรรมและผลลัพธ์ที่คาดหวังอื่น ๆ ผลผลิตเหล่านี้เป็นผลผลิต เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย
4. การป้อนกลับ (feedback) เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและผลลัพธ์ เกี่ยวกับกิจกรรมขององค์กร ข้อมูลเหล่านี้ใช้เพื่อปรับปรุงปัจจัยนำเข้าและกระบวนการแปรรูป เพื่อให้ได้ผลลัพธ์มากขึ้น

ซึ่งทั้ง 4 องค์ประกอบถือเป็นสิ่งที่ทำให้ ระบบสามารถขับเคลื่อนและพัฒนาต่อไปได้ นอกจากนี้ Talcott Parsons ยังเพิ่มเติมอีกว่า “ระบบสังคม” ประกอบขึ้นด้วยปัจเจกบุคคล ผู้ปฏิบัติ หรือผู้กระทำจำนวนมากที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน สถานการณ์หนึ่ง ซึ่งอย่างน้อยก็มีความเกี่ยวพันทางด้านกายภาพหรือสภาพแวดล้อม ผู้ปฏิบัติหรือผู้กระทำ ผู้ได้รับแรงจูงใจในแง่ที่มีแนวโน้มที่จะได้รับ ความพึงพอใจสูงสุด และความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสถานการณ์ ต่อกัน และกัน จะได้รับการนิยามและควบคุมในแง่ของระบบโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ที่มีอยู่ร่วมกัน ระบบสังคมที่สำคัญ ได้แก่ ตัวผู้กระทำหรือผู้ปฏิบัติ (actors) ปฏิสัมพันธ์ (interaction) สภาพแวดล้อม (environment) การที่จะได้รับความพึงพอใจสูงสุด (optimization of gratification) และวัฒนธรรม (culture) สถานภาพ-บทบาท (status - role complex) เป็นหน่วยพื้นฐานของระบบสังคมและเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างของระบบสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542: 65 และ สุเทพ สุนทรเกสัช, 2546: 99)

ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย (development potential - diffusion theory)

ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการพัฒนาและการสร้างความเจริญในสังคมชนบทหรือหมู่บ้านชนบท ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนา 6 ประการคือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก และการฝึกอบรม ทั้งนี้ หากสังคมใดมีปัจจัยเหล่านี้อยู่มาก ก็ย่อมมีโอกาสในการพัฒนาได้มาก รวมทั้งยังสามารถแพร่กระจายและรับประโยชน์จากภายนอก สังคมได้มากตามไปด้วยเช่นกัน โดยสังกัปของทฤษฎีประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนใหญ่ๆ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542: 32-39; สนธยา พลศรี, 2547: 210 – 211) คือ

1. ทฤษฎีสถิตภาพการพัฒนา (potential theory) ประกอบด้วยสัจกัป 1 ตัว คือทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม และภาวะผู้นำ ซึ่งหมายความว่า “หากชุมชนใดมีปัจจัยทั้งสี่ครบถ้วน ก็มีแนวทางว่า ชุมชนนั้นจะมีความเจริญมากกว่าชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านี้น้อยกว่า”

2. ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (diffusion theory) ประกอบด้วยสัจกัป 1 ตัว คือการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก กล่าวคือ “ความเจริญจะเกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งก่อน แล้วจึงแพร่กระจายออกไปยังแหล่งอื่น การแพร่กระจายจะเกิดขึ้นได้ก็โดยที่มีการติดต่อกันระหว่างคนต่างชุมชนหรือโดยเฉพาะคนที่ต่างวัฒนธรรมกัน” ในที่นี้ถือว่าชาวบ้านกับข้าราชการของรัฐมีวัฒนธรรมหรือความรู้ความชำนาญต่างกัน การติดต่อระหว่างบุคคลสองพวกนี้จึงเป็นการแพร่ความรู้ ความคิด และสิ่งแปลกใหม่ ที่เรียกว่านวัตกรรม (innovation) หรือความเจริญได้ทางหนึ่ง ทั้งนี้ สัจกัปอีก 1 ตัวคือ การอบรม ถือเป็นตัวแปรแทรก (intervening variable) กล่าวคือ การฝึกอบรมนี้จะช่วยเร่งปัจจัยต่างๆ ในทฤษฎีสถิตภาพการพัฒนาและการแพร่กระจายให้มีแรงผลักดันให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น จึงถือได้ว่า ปัจจัยการฝึกอบรมอยู่ในทุกปัจจัยดังกล่าวที่ทำให้ชุมชนนั้นเจริญก้าวหน้าขึ้นมา

นอกจากนี้ ทฤษฎีดังกล่าวนี้ยังประกอบไปด้วยประพจน์ 6 ประการ ดังนี้คือ

สัจกัปแรก ทรัพยากรธรรมชาติ โดยทรัพยากรธรรมชาติจะก่อให้เกิดปัจจัยผลคือ การพัฒนาทั้งการพัฒนาสังคม ชุมชน หรือหมู่บ้าน และบุคคลยังมีทรัพยากรมาก ก็ยิ่งทำให้ระดับการพัฒนาสูงมากขึ้นไปด้วย

สัจกัปที่สอง ทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์ในวัยแรงงานที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตได้ เช่น เพิ่มการศึกษา จิตใจมั่นคงเข้มแข็ง เป็นต้น ยังมีมนุษย์ในวัยแรงงานที่มีความสามารถ ก็ยิ่งทำให้เกิดระดับการพัฒนาสูงมากขึ้น

สัจกัปที่สาม องค์การทางสังคม ซึ่งองค์การทางสังคมจะช่วยให้เกิดพลังในการทำงานที่ใหญ่ขึ้นและมากขึ้น เป็นการรวมกำลังแรงงานกับงานใหม่ๆ ที่ทำคนเดียวไม่ได้ ซึ่งองค์การทางสังคมสามารถทำได้ ทำได้มากและมีประสิทธิภาพ เพราะได้ร่วมกันคิด ช่วยกันพิจารณา จึงมีความรอบคอบ ไม่บกพร่อง จึงเป็นเหตุให้เกิดการพัฒนาทั้งทางสังคม ชุมชน หมู่บ้าน หรือตัวบุคคล

สัจกัปที่สี่ ภาวะผู้นำ ถ้าหากมีผู้นำหลากหลายประเภทมากเท่าใด ก็จะยิ่งทำให้การพัฒนา มีระดับสูงมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะผู้นำมักจะเป็นคนที่มีคุณภาพในการทำงานของผู้นำ ถ้ารวมคนได้เป็นจำนวนมาก จึงทำงานใหญ่หรืองานมีคุณภาพมากได้ ผู้นำที่มารวมตัวกันทำงานอย่างทุ่มเท จึงทำให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาสังคม ชุมชน หรือหมู่บ้าน

สัจกัปที่ห้า การติดต่อ ซึ่งหมายถึง การติดต่อระหว่างชุมชน ระหว่างเมือง ระหว่างกลุ่มบุคคล เป็นต้น เพราะการติดต่อทำให้เกิดการถ่ายทอด เรียนรู้ รับเอาความรู้ ความชำนาญ เทคโนโลยี ฯลฯ

จากสังคมเจริญมาใช้หรือผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ สินค้าขึ้นมาในสังคมที่ด้อยพัฒนา ทำให้เป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การพัฒนามากยิ่งขึ้น

สังคมที่หึก การอบรม ซึ่งเป็นปัจจัยเหตุร่วมกับปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้เกิดการพัฒนาได้ เพราะทำให้คนมีความรู้ ความชำนาญด้านต่างๆ สูงขึ้น การพัฒนาก็ย่อมจะสูงขึ้นตามไปด้วย

ซึ่งเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการพัฒนาและการสร้างความเจริญในสังคมชนบทหรือหมู่บ้านชนบท ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนา 6 ประการคือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก และการฝึกอบรม ทั้งนี้หากสังคมใดมีปัจจัยเหล่านี้อยู่มากก็ย่อมมีโอกาสในการพัฒนาได้มาก รวมทั้งยังสามารถแพร่กระจายและรับประโยชน์จากภายนอกสังคมได้มากตามไปด้วยเช่นกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542: 32-39 และ สนธยา พลศรี, 2547: 210 – 211)

ทฤษฎีการจัดการ (Management)

ซึ่งเป็นทฤษฎีที่สรุปเกี่ยวกับกระบวนการในการจัดการ ประกอบด้วยหน้าที่ทางการจัดการ 5 ประการตามทฤษฎีการจัดการของ Henri Fayol (อนิวัช แก้วจำนงค์, 2550: 62) ได้แก่

1. การวางแผน (planning) คือ การศึกษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์ในอนาคต แล้ววางแผนเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติไว้

2. การจัดหน่วยงาน (organizing) คือ การจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์การออกเป็นหน่วยงานย่อย ๆ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน การจัดสรรคนเข้าทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ

3. การสั่งการบังคับบัญชา (commanding) คือ การสั่งให้คนทำงานตามที่มอบหมายงานให้ทำ บังคับบัญชาพนักงานให้ทำงานตามภารกิจของหน่วยงาน

4. การประสานงาน (coordination) คือ การจัดระเบียบการทำงานไม่ให้ก้ำกัวยกัน ติดต่อประสานงานให้หน่วยงานย่อยต่าง ๆ ขององค์การ และประสานคนให้ทำงานโดยราบรื่นไม่ให้เกิดแย้งกัน

5. การควบคุม (controlling) คือ การควบคุมให้พนักงานปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตรวจสอบให้ผลการปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ หรือควบคุมให้ทำงานตามระเบียบข้อบังคับที่วางไว้

ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการของ Lyndall Urwick และ Luther Gulick ที่ได้สรุปกระบวนการจัดการซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ 7 ประการ หรือที่เรียกกันย่อๆ ว่า “POSDCoRB

Model” จากการนำเอาชื่อย่อของตัวอักษรตัวหน้าในหลักการจัดการมาใช้ (สมคิด บางโม, 2538: 40) ดังนี้คือ

P = Planning หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

O = Organizing หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่าง ๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

S = Staffing หมายถึง การจัดตัวบุคคล เป็นการบริหารงานด้านบุคลากร อันได้แก่ การจัดอัตราจ้าง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน การให้พื่นจากงาน

D = Directing หมายถึง การอำนวยการ นับตั้งแต่การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมบังคับบัญชา และควบคุมการปฏิบัติงาน

Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน ประสานกิจการ ด้านต่าง ๆ ของหน่วยงาน ให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

R = Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงาน ได้แก่ ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่าก้าวหน้าไปเพียงใด

B = Budgeting หมายถึง การงบประมาณ การจัดงบประมาณ บัญชีการใช้จ่ายเงิน การควบคุมและตรวจสอบด้านการเงิน

ปัจจัยในการจัดการถือว่าเป็นมูลเหตุพื้นฐานที่สำคัญ ที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกิจการ ซึ่งประกอบด้วย คน (man) เครื่องจักร (machine) เงินทุน (money) และวัสดุอุปกรณ์ (material) ปัจจัยนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่ธุรกิจที่ต้องจัดหาด้วยมูลค่าสูง จึงจำเป็นต้องนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า (ธงชัย สันติวงษ์, 2539: 7-8) นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอีก 4 ประการที่สำคัญคือ (สุวิทย์ เข้มผื่อน, 2536: 12-13) ตลาด (market) วิธีการปฏิบัติงาน (method) การจูงใจผู้ปฏิบัติงาน (motivate) และวิธีการจัดการ (management)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในการจัดการธุรกิจจะต้องผสมผสานทรัพยากรต่างๆ ขององค์การเข้าด้วยกัน ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวจะประกอบด้วย 6 M's ดังนี้คือ Man (คน) Money (เงิน) Materials (วัสดุและอุปกรณ์) Machine (เครื่องจักร) Market (ตลาด) Management of method (วิธีการจัดการ) ซึ่งในจำนวนทรัพยากรทั้งหมด “คน” ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด (นฤฤทธิ์ ศรีวรรณ, 2538: 14)

นอกจากนี้ ในการวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน หรือประเมินผลการปฏิบัติงานขององค์กรต่างๆ สามารถประยุกต์ใช้เกณฑ์ของ balance scorecard (บุญใจ ศรีสถิตยัณราทร, 2550: 64) ได้ดังนี้

1. มุมมองด้านการเงิน ซึ่งได้แก่ การเพิ่มขึ้นของกำไร (increase margin) การเพิ่มขึ้นของรายได้ (increase revenue) การลดลงของต้นทุน (reduce cost)
2. มุมมองด้านลูกค้า ได้แก่ ความพึงพอใจของลูกค้า (customer satisfaction) ส่วนแบ่งตลาด (market share) การรักษาฐานลูกค้าเดิม (customer retention) และการเพิ่มลูกค้าใหม่ (customer acquisition)
3. มุมมองด้านกระบวนการภายใน ได้แก่ ผลผลิต (productivity) อัตราของเสียจากผลผลิต (waste rate) และคุณภาพของผลผลิต (quality)
4. มุมมองด้านการเรียนรู้และเติบโตขององค์กร ได้แก่ ความพึงพอใจในงานและเจตคติต่องานของผู้ปฏิบัติงาน (satisfaction and attitude of employee) ทักษะการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงาน (employee skill) และอัตราการเข้าออกจากงานของผู้ปฏิบัติงาน (employee turnover rate)

ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดที่นำมาเป็นฐานความคิด เพื่อนำไปสู่การสรุปและสร้างเป็น “กรอบแนวคิดการวิจัย” สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ
5. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
7. แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ
8. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน

ศักยภาพชุมชน (community potential) หมายถึงความสามารถของชุมชนในการตอบสนองความต้องการแก้ไขปัญหาของคนส่วนใหญ่ภายในชุมชน รวมทั้งความสามารถของชุมชนในการประสานความร่วมมือในการดำเนินงานกับคนภายนอกชุมชน ขณะเดียวกันก็ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชน ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อความปึกคึกสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน โดยมีองค์ประกอบในการทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินงานและการจัดการชุมชน ได้แก่ โครงสร้างประชากร ระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ โครงสร้างอำนาจและการปกครอง อาชีพ และระบบการผลิต ปัจจัยในการผลิต และระบบความเชื่อ (สุวิทย์ ชีรสอวต, 2533: 5)

ศักยภาพชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว หมายถึง ความพร้อมของสมาชิกในชุมชนหรือองค์กรในชุมชน ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ โดยเฉพาะด้านรายได้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน นั้นๆ (เฉลิมชัย ปัญญาดี และ เทพ พงษ์พานิช, 2545: 43)

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชนนั้น จะวิเคราะห์จากองค์ประกอบ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: 134-136) ดังนี้คือ

1. ความกระตือรือร้นหรือวิญญาน
2. โครงสร้างและบทบาทขององค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน รวมทั้งโครงสร้างอำนาจชุมชน

3. การวางแผนและการจัดการงานพัฒนา
4. การพัฒนาคน
5. เทคโนโลยีในงานพัฒนา
6. การสื่อสาร การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชน
7. การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรในชุมชน
8. ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม
9. ระบบการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

ซึ่งในกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้มีศักยภาพและชุมชนเข้มแข็ง ต้องมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง (บัญญัติ แก้วส่อง และคณะ, 2537: 36 และ ชีระพงษ์ แก้วหาญ, 2546: 62-65) ดังนี้คือ

1. อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วม ซึ่งอุดมการณ์จะเป็นแรงจูงใจและยึดเหนี่ยวให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างเข้มแข็ง และเป็นจุดแข็งหนึ่งของชุมชน

2. ศักยภาพในการริเริ่มโครงการ เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนา รวมถึงความสามารถในการประสานประสพการณ์เพื่อใช้ในกิจกรรมโครงการ

3. ศักยภาพในการบริหารจัดการ โดยมีรูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ และการประสานเครือข่าย รวมถึงมีการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดี โดยสามารถระดมทรัพยากร ทั้งคน วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยี มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. ศักยภาพในการระดมทุน มีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อนำเงินทุนมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ศักยภาพในการต่อรองทางการเมือง คือการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เพื่อที่จะสามารถมีอำนาจต่อรองทางการเมือง

6. ศักยภาพของผู้นำชาวบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นคนที่มีความสำคัญสูง

ในขณะเดียวกัน ยังได้มีการกำหนดตัวชี้วัดของความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน (บัณฑิต อ่อนดำ และ วิริยา น้อยวงศ์ยางค์, 2535: 49) ซึ่งได้แก่

1. องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่าของชุมชน
2. องค์กรชุมชน/การบริหารจัดการ/กำลังคน
3. กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

นอกจากนี้ ยังได้มีการเพิ่มตัวชี้วัดขึ้นมาอีกหนึ่งด้านคือ ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ (อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ, 2539: 244)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว (Tourism) จะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความตั้งใจ (purpose) การเดินทาง (travel) และจุดหมายปลายทาง (destination) ซึ่งการเดินทางเป็นพาหนะที่ทำให้วงจรของการท่องเที่ยวสมบูรณ์ หรืออาจกล่าวได้ว่าการเดินทาง ทำให้เกิดการท่องเที่ยว (สุภาพร มากแจ้ง, 2534: 2) และต้องเป็นการเดินทางตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ (ศรีญา วรากุลวิทย์, 2546: 2) คือ

1. การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยเป็นประจำ ไปยังสถานที่อื่นๆ เป็นการชั่วคราว
2. การเดินทางนั้น ผู้เดินทางจะต้องเดินทางด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ
3. การเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ที่ไม่ใช่เดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

หรืออาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยว คือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการและการอำนวยความสะดวก เพื่อให้เกิดความสุขสบายในการเดินทาง (Pond, 1993: 35) หรือหมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวด้วย (Mill, 1990: 359) นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังเป็นกระบวนการนันทนาการรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่าง ที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง (สมบัติ กาญจนกิจ, 2544: 18) และการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในกิจกรรมต่างๆ ที่ทำในเวลาว่าง แต่จะแตกต่างจากนันทนาการตรงที่ นันทนาการจะเป็นกิจกรรมในยามว่างที่มักกระทำที่บ้านหรือใกล้บ้าน ในขณะที่การท่องเที่ยวมักมีระยะทางเข้ามาเกี่ยวข้อง อาจมีการพักค้างคืน และมักมีกิจกรรมนันทนาการยังจุดหมายปลายทางนั้นๆ (พลอยศรี โปราณนนท์, 2540: 12)

ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวยังเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นระบบ ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 3 ด้านคือ แหล่งท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยว และตลาดการท่องเที่ยว โดยในแต่ละองค์ประกอบย่อยๆ จะมีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกัน ความแตกต่างของรูปแบบการท่องเที่ยวจึงอยู่ที่องค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั่นเอง (สมบัติ กาญจนกิจ, 2544: 87-88) ซึ่งภายในระบบการท่องเที่ยวนี้ ยังเป็นผลรวมของกิจกรรมที่เกิดจากการผสมผสานในการให้บริการต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว เช่น สินค้าท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง ข้อมูลข่าวสารและการบริการ ความปลอดภัย และการอำนวยความสะดวกในการเข้าออกเมือง องค์ประกอบด้านโครงสร้างพื้นฐาน (วรรณ วลัยวานิช, 2546: 23-27) และการสนับสนุนจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ เช่น การจัดที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก การจมน้ำเที่ยว เป็นต้น (ฐิติ ฐชาติ, 2546: 2) โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่าง

นักท่องเที่ยว เจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในธุรกิจนำเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ (พิมพรรณ สุจารินพงค์, 2549: 6-7)

ปัจจัยที่มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยของท้องถิ่นและของแหล่งท่องเที่ยว ที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ความปลอดภัย โครงสร้างพื้นฐานหลัก สิ่งอำนวยความสะดวก สินค้าของที่ระลึก การโฆษณา เผยแพร่ การประชาสัมพันธ์ รวมถึงภาพลักษณ์ของประเทศ เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอก หมายถึง สภาพการณ์ที่กำลังดำเนินอยู่และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์นั้น ที่มีผลต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยวว่าจะได้ท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ ได้อย่างมีความสุข เกิดความพึงพอใจ และสามารถสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวได้ เช่น สภาพเศรษฐกิจและการเมืองของโลก ความนิยมในการท่องเที่ยว การขยายเส้นทางคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง เป็นต้น

ปัจจุบันเกิดการท่องเที่ยวขึ้นหลากหลายรูปแบบแตกต่างกัน สามารถจำแนกรูปแบบหรือประเภทของการท่องเที่ยวที่ชัดเจนและเป็นหมวดหมู่ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 10-13) ได้ดังนี้

1. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์การเดินทาง สามารถแบ่งเป็นรูปแบบย่อยได้ 2 รูปแบบคือ การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (international tourism) และการท่องเที่ยวภายในประเทศ (internal tourism)

2. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของการเดินทาง สามารถแบ่งเป็นรูปแบบย่อยได้ 3 รูปแบบคือ การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน (leisure tourism) การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (business tourism) และการท่องเที่ยวเพื่อความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ซึ่งสามารถแบ่งเป็นรูปแบบย่อยได้ 4 รูปแบบคือ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (natural tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง (sport and entertainment tourism) การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและประชุมสัมมนา (business and convention tourism)

3. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามลักษณะการเดินทาง สามารถแบ่งเป็นรูปแบบย่อยได้ 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวแบบกลุ่มเหมาจ่าย (group inclusive tourism-GIT หรือ all inclusive tourism-AIT) และการท่องเที่ยวแบบอิสระ (free individual tourism-FIT)

4. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามการตลาด สามารถแบ่งเป็น 2 รูปแบบย่อยคือ การท่องเที่ยวตลาดหรูหร (elite market tourism) และการท่องเที่ยวตลาดมวลชน (mass market tourism)

5. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามการจัดการ สามารถแบ่งเป็นรูปแบบย่อยได้ 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (conventional tourism) และการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

(sustainable tourism) ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้อีก 2 รูปแบบคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism)

ทรัพยากรท่องเที่ยว (tourism resources) หมายถึง สิ่งดึงดูดใจให้ผู้คนเดินทางมาเยือนถิ่นนั้น ซึ่งมีทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และสิ่งที่มีคุณค่าที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งเทศกาลและงานประจำปีที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นทรัพยากรการท่องเที่ยวจึงหมายถึงสถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น (วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์, 2530: 10)

แหล่งท่องเที่ยว (tourism attraction place) หมายถึง แหล่งที่เป็นจุดหมาย (destination) ของการท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึงพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรเป็นสิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว

ในขณะเดียวกัน ยังสามารถแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท (วินิจ วีรยางกูร, 2532: 70-71) คือ

1. ประเภทธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงาม เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา น้ำตก ถ้ำ อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น
2. ประเภทโบราณวัตถุสถานและศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศาสนา เช่น วัด โบราณสถาน ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑ์ กำแพงเมือง อนุสาวรีย์ เป็นต้น
3. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวในลักษณะของพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น สภาพชีวิตในชนบท สินค้าพื้นเมือง ไร่ สวน พืช ผัก ผลไม้ เป็นต้น

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น ทรัพยากรท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการที่เรียกว่า “3As” ซึ่งประกอบด้วย

1. สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (attraction) ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจเป็นสิ่งดึงดูดที่เกี่ยวกับสถานที่ (sites) หรือจากเหตุการณ์ (events) ก็ได้

2. สิ่งอำนวยความสะดวก (amenities) หรือการบริการที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับความสำราญจากแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท (Collier and Harraway, 1997: 18-19; วินิจ วีรยางกูร, 2532: 71; ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2546: 4-5 และ บุญเลิศ จิตต์วัฒนา, 2548ก: 60-68) คือ

2.1 ปัจจัยพื้นฐาน เช่น ระบบสื่อสาร ระบบการขนส่ง ระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา การสุขาภิบาล เป็นต้น

2.2 ปัจจัยด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก บริการรถเช่า บริการนำเที่ยว เป็นต้น

3. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (accessibility) โดยมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สามารถติดต่อเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง และมีระบบการขนส่ง (transport) เพื่อเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวได้สะดวกและปลอดภัย เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ได้มีการเพิ่มองค์ประกอบอีกหนึ่งประการที่สำคัญคือ การบริการเสริมจากคนในท้องถิ่น (ancillary service) (Cooper and Others, 1994: 98) หรือความเป็นมิตรไมตรีจากเจ้าของท้องถิ่น (amity) ก็ได้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ก: 69) จนกลายเป็นที่มาของ “4As” นั่นเอง

สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่เน้น โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (มนัส สุวรรณ และ คณะ, 2541: 6 และ 123-124) ได้อธิบายความหมายของ “การจัดการท่องเที่ยว” ว่า หมายถึงการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นยังจะต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไรทิศทางและประสบความสำเร็จได้ นอกจากนี้ ได้เสนอหลักการบริหารจัดการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยพิจารณาจากที่ตั้ง กิจกรรม ความพร้อม และความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบของการเป็นคณะกรรมการ ารับผิดชอบดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น

2. องค์กรต่างๆ ในพื้นที่ เช่น สมาคม อบต อบจ องค์กรบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงาน โครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว รวมทั้งการสนับสนุนการดำเนินการขององค์กรประชาชนอื่นๆ

3. ธุรกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐ มีหน้าที่ที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคกัน

4. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ (local participation)

ในการพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ (system approach) และบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องพิจารณาระบบย่อย (subsystems) และองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งระบบการท่องเที่ยว (tourism system) ที่สำคัญ จำแนกได้เป็น 3 ระบบ (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2544: 6) คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (tourism resource) ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่จะหมายถึงสภาพทางกายภาพของทรัพยากร อาจเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนและท้องถิ่น

2. การบริการการท่องเที่ยว (tourism service) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ

3. การตลาดการท่องเที่ยว (tourism marketing) เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ในขณะเดียวกัน การวางแผนและจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดก็ตาม ต้องมีการพิจารณาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว โดยกำหนดมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ผ่านการตรวจสอบทั้งกระบวนการ ด้วยดัชนีชี้วัด (indicators) ที่ครอบคลุมมิติต่างๆ อย่างครบถ้วน ซึ่งจะต้องมีประเด็นสำคัญ 7 มิติ (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2544: 47-66) ได้แก่

1. ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ที่ตั้ง การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว

2. การรักษาสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การจัดการขยะมูลฝอย คุณภาพน้ำ อากาศ เสียง และความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม

3. เศรษฐกิจ สังคม ประกอบด้วย ผลประโยชน์ชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนและวัฒนธรรม

4. ศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย คุณค่าทางอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ สุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์และสังคม

5. ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ประกอบด้วย คุณค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคม ขนาด สภาพกายภาพในปัจจุบันและความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ

6. คุณค่าทางการเรียนรู้และการศึกษา ประกอบด้วย ผลประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้ วิธีการเผยแพร่เนื้อหาความรู้ การปรับปรุงปัจจัยและกระบวนการให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง

7. การบริหารจัดการ ประกอบด้วย ประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรและพลังงาน การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกความปลอดภัย บุคลากร งบประมาณ ระเบียบข้อบังคับ และการให้ความรู้สร้างจิตสำนึกในคุณค่าของการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ยังต้องมีการพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญเพิ่มเติม คือ การประเมินความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ซึ่งสามารถพิจารณาใน 3 ประเด็น (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2544: 65-66) คือ

1. ความสามารถที่จะรับได้เชิงกายภาพ (physical carrying capacity) คือแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพทางกายภาพที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์
2. ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม (social carrying capacity) คือสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกของสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละลักษณะจะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป
3. ความสามารถที่จะรับได้เชิงนิเวศ (ecological carrying capacity) คือสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในแต่ละบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการพัฒนาสถานที่ใดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอาจต้องมีการสูญเสียทรัพยากรบ้างไม่มากนักน้อย แต่ต้องมีความคุ้มค่ากับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

กล่าวโดยสรุป การจัดการท่องเที่ยวคือการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านี้ต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคม และสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นการจัดการการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางประสบความล้มเหลวได้

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community based tourism/ CBT) หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ซึ่งกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (พจนา สวนศรี, 2546: 14) หรือเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แต่ไม่ใช่รายได้หลักของคนในชุมชน (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548: 2) ซึ่งลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยวนั้น โดยนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน ในขณะเดียวกัน ก็มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว และ

เป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินการกิจกรรมต่างๆ การประเมินผลโครงการและการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 235-236) โดยหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน นั่นคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) อันรวมถึงกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนนั่นเอง และรูปแบบของการท่องเที่ยวลักษณะนี้มีหลากหลาย ได้แก่ การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (product sales) กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (cultural shows) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (village based activities) กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน เช่น การจัดแคมป์ (camping) การจัดกิจกรรมที่พักแรมแบบโฮมสเตย์ (home stay) เป็นต้น และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและที่พักแรมในหมู่บ้าน (ชูวิทย์ ศิริเวชกุล, 2544: 52-56) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้จะมีส่วนช่วยในการกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่น ด้วยการสร้างงาน และการกระจายรายได้ ขณะเดียวกัน ยังช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของไทย ได้แก่ ชุมชนคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2546: 24)

จากหลักการและองค์ประกอบดังกล่าว พอสรุปว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและสังคม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน โดยที่ชุมชนมีบทบาทในการเป็นเจ้าของและสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชม

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism management) หมายถึง การให้โอกาสชุมชนยอมรับกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ละประเภท ร่วมดำเนินการ คือ ร่วมวางแผนการจัดการด้วยกัน ร่วมลงทุนเป็นหุ้นส่วนด้วยกัน และได้รับผลประโยชน์ ทั้งรายได้และผลกำไรอย่างเสมอภาคกัน (ร่ำไพบรรณ แก้วสุริยะ, 2544: 113) ในขณะเดียวกัน การจัดการที่ดีย่อมทำให้เกิดการคัดเลือกรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และมีจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และชุมชน อันจะส่งผลถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในพื้นที่นั้นต่อไป (มธุรส ปรานไพรี, 2545: 29) โดยหลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือเป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทุกคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมคิดร่วมปฏิบัติ ร่วมได้รับประโยชน์ และผู้ที่รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสูงสุดต้องเป็นคนในชุมชน ในขณะเดียวกัน ก็ต้องคำนึงถึงการให้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และมีการบำรุงรักษาอย่างดีที่สุด (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548: 1) หรืออาจกล่าวได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเน้นให้ความสำคัญกับ “การมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง” นั่นเอง (สินธุ์ สโรบล, 2546: 60)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีลักษณะ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548: 3) ดังนี้คือ

1. การท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นเจ้าของ
3. ชุมชนเป็นผู้จัดการเอง
4. เน้นหนักการพัฒนาแบบองค์รวม
5. ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรในการเที่ยวชม การร่วมกิจกรรมการพูดคุยเพื่อให้เกิดความเข้าใจ
6. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
7. ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. การท่องเที่ยวนี้จะต้องไม่ใช้รายได้หลักของชุมชน ชุมชนจะเป็นผู้กำหนดรายได้ รวมถึงมีการกระจายรายได้สู่สาธารณะชนของชุมชน
9. สามารถเข้าใจชุมชนหรือเข้าใจการท่องเที่ยวของชุมชนได้ โดยไม่ต้องอาศัยวิทยากรหรือคนภายนอก

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ชุมชนจะสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้นั้น ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความเข้าใจในการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยเพื่อกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชน เพื่อให้รู้ว่าพื้นที่ของตนจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ได้อย่างไร ควรจะมีกิจกรรมอะไรบ้าง จะมีการกระจายและจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างไร ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญที่สุดของชุมชนก็คือ “การมีส่วนร่วมในทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อส่วนรวม”

ทั้งนี้ ยังต้องมีหลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกัน (วีระพล ทองมา, 2551: 15-17) คือ

1. ต้องเป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง
2. สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วม ทั้งการคิด วางแผนทำกิจกรรม ติดตามประเมินผล เรียนรู้ และรับผลประโยชน์ร่วมกัน
3. มีองค์กรชาวบ้านหรือชมรม เพื่อเข้ามารับผิดชอบในการบริหารจัดการ
4. รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรม ต้องคำนึงถึงความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
5. มีกฎและกติกา สำหรับการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามที่กำหนด
6. มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์กรชาวบ้านและนักท่องเที่ยว
7. มีความสะอาด ปลอดภัย และมีอัตราค่าใช้จ่ายที่เป็นธรรมกับชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

8. รายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวมีส่วนไปสนับสนุนดูแลการพัฒนาชุมชน และรักษาสิ่งแวดล้อม

9. การท่องเที่ยวไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน

10. องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งที่จะจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ และพร้อมที่จะหยุดเมื่อเกินความสามารถที่จะจัดการได้

นอกจากนี้ ยังสามารถอธิบายลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ได้จากการประมวลองค์ความรู้และประสบการณ์จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือ ออกเป็น 5 บริบทที่แตกต่างกัน (สินธุ์ สโรบล, 2546: 231-235) ได้ดังนี้คือ

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน เน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องระบบนิเวศในพื้นที่ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ชุมชนท้องถิ่นมีสำนึก และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน สามารถอธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น อันรวมไปถึงพัฒนาการของวัฒนธรรม จารีตประเพณี ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการจัดการ เน้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งมีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษและควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นให้การท่องเที่ยว มีการจัดการอย่างยั่งยืน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติ ในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการและกิจกรรม เน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว และเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาจมีการรวมตัวกันของชุมชนหลายแห่ง สร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อให้การบริหารและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีเป้าหมายในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อการจัดทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน โดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วยในทางปฏิบัติ ท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้อาจเริ่มต้นจากชุมชนระดับรากหญ้าจนถึงองค์กรการปกครองท้องถิ่นและอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของการพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นความพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการพัฒนาองค์กรชุมชนท้องถิ่น ควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ซึ่งในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะใช้วิธีการบูรณาการภายใต้การประสานประโยชน์ของการพัฒนาด้านต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมทั้ง 3 มิติ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 237-239) ดังนี้คือ

1. มิติด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้นชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รัฐบาลผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยว โดยพยายามหลีกเลี่ยงให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

2. มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว โดยนำฐานทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมหรือสมบัติสาธารณะมาเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยว มีการกระจายรายได้ อย่างเสมอภาคและยุติธรรม โดยมีการประชุมปรึกษาหารือระดมความคิด สร้างฉันทานุมัติกันว่าการพัฒนาพื้นที่ในชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริง และชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่า การท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มิใช่มุ่งให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด

3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งใช้กิจกรรมต่างๆ รองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการจัดการในรูปของการก่อตั้งจุดประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยว การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การรวบรวมภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ และการจัดทำเอกสารเผยแพร่ด้านภูมิปัญญา

ทั้งนี้ ควรยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติ และความสามารถในการรองรับทางสังคม วัฒนธรรม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง มีการผลานการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

อย่างไรก็ตาม หากชุมชนไม่ได้เตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวแล้ว อาจเกิดผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้ ดังนั้น สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2548: 7-8) ได้เสนอว่า ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น สิ่งแรกที่ชุมชนจะต้องให้ความสำคัญคือ การประเมินความเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน โดยจะต้องมีการระดมความคิดเห็นจากสมาชิกในชุมชน ให้ช่วยกันคิดและวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน (strengths and weaknesses) รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงโอกาสและความเสี่ยง (opportunities and threats) ที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อจะได้ช่วยกันคิดหาวิธีแก้ไข หรือคิดระบบเพื่อป้องกันในเรื่องที่เป็นข้อจำกัดและความเสี่ยงของชุมชน สำหรับประเด็นการพิจารณาความเป็นไปได้ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้คือ

1. ความพร้อมของทรัพยากรที่จำเป็นในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ เงินทุน เวลา แรงงาน สาธารณูปโภค และทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน
2. ศักยภาพของพื้นที่ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งครอบคลุมถึง ลักษณะโดดเด่นและความน่าสนใจของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชน การเดินทางเข้าถึงชุมชนหรือการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความเชื่อมโยงกับเส้นทางท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง และขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น
3. ความสนใจ ความกระตือรือร้น และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว
4. ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5. ความต้องการของชุมชนในการเข้าร่วมจัดการ หรือให้บริการแก่นักท่องเที่ยว
6. ความพร้อมด้านทักษะการจัดการการท่องเที่ยวของคนในชุมชน
7. ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและผู้นำ
8. ความเสี่ยงต่อผลกระทบที่ยากต่อการควบคุมและจัดการ

ในขณะเดียวกัน สมาชิกในชุมชนจะต้องมาร่วมกันคิดและร่วมกันไตร่ตรองอย่างจริงจัง โดยจะต้องตอบคำถามให้ได้ว่า “ชุมชนต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวไปเพื่ออะไร” ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามมาภายหลังการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีอะไรบ้าง ซึ่งการระดมความคิดเห็นร่วมกันนี้

จะทำให้ได้เป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสมาชิกทุกคนมีความเข้าใจตรงกัน เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการเตรียมความพร้อมของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวต่อไป

สำหรับการวัดความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถประเมินได้จาก องค์ประกอบที่สำคัญ 17 ประการ (สุจิตราภา พันธวิไล และ ชีรเทพ ชนโมตรี, 2550: 18-20) ดังนี้คือ

1. การท่องเที่ยวที่สามารถจะสนองความต้องการของผู้อาศัยในชุมชนเอง และนักท่องเที่ยว ได้นั้น ต้องอาศัยการวางแผนและการจัดการที่สมดุลต่อผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ที่จะได้รับการท่องเที่ยว (respect for tourism's rewards and limitations)

2. การวางแผนสู่ความสำเร็จ (planning for success) ควรพิจารณาถึงแหล่งท่องเที่ยว การตลาด สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยว การบริการนักท่องเที่ยว การพัฒนาสินค้า และผลิตภัณฑ์ การจัดสรรเงินทุนและการสนับสนุนธุรกิจ ตลอดจนปัญหาขององค์กร

3. ความร่วมมือและการทำงานร่วมกัน (collaboration and partnerships) โดยชุมชนต้องค้นคว้า ที่จะสร้างความสัมพันธ์และจับมือกับภาคธุรกิจต่างๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและ ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น

4. ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริง (authenticity is for real) นักท่องเที่ยวย่อมต้องการ มีประสบการณ์ที่ดีกับเอกลักษณ์ เรื่องราว รูปแบบ ประวัติศาสตร์ ชุมชน และวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อน ถึงความงดงามและควมมีคุณค่าแห่งสถานที่หรือชุมชนนั้นๆ

5. ประสบการณ์ที่ดี (great experience) ไม่ว่าจะเป็นความสนุกสนานร่วมกันของ นักท่องเที่ยวกับพี่น้องในครอบครัวของตน ความประทับใจ ความพึงพอใจที่นักท่องเที่ยวมีต่อ สถานที่ที่ได้ไปชม ประสบการณ์ที่ไม่ธรรมดา การเติมเต็มสิ่งที่ยังขาดหายไปในชีวิต หรือความทรงจำที่ไม่รู้ลืมที่นักท่องเที่ยวได้รับ ไม่เพียงแต่เป็นข้อได้เปรียบที่โดดเด่นเท่านั้น แต่ยังสามารถจะดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสู่แหล่งท่องเที่ยวนั้นได้ด้วย เพราะจุดหมายทางการท่องเที่ยวจะเน้น ที่ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวและการถ่ายทอดประสบการณ์นั้นๆ ต่อไปอย่างได้ผล

6. ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ง่ายขึ้น (accessibility-easier) ชุมชนที่ต้องการ ให้มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน ควรจะต้องมีระบบการขนส่งที่มีประสิทธิภาพและสะดวกสบาย ต่อนักท่องเที่ยว

7. สัญญาของเครื่องหมายการค้า (the brand promise) การสร้างสรรค์เครื่องหมายการค้า ของชุมชน สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะจะเป็นสัญญาบ่งชี้ที่ชุมชน จะขับเคลื่อนทุกสิ่งทุกอย่างสู่นักท่องเที่ยว และยังส่งเสริมให้เกิดมุมมองหรือภาพลักษณ์ที่ดี ต่อแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ด้วย

8. ความเป็นผู้นำ (leadership shows the way) การจัดการที่ดี เป็นระบบและสม่ำเสมอ มีความจำเป็นต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ชุมชนจึงควรจัดตั้งองค์การการท่องเที่ยวขึ้น โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนด้วยวิสัยทัศน์ของความเป็นผู้นำ เพื่อเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน อันจะนำสู่ผลสำเร็จทางการตลาดที่คุ้มค่า และมีประสิทธิผลที่ดีที่สุดต่อชุมชน

9. ภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว (aesthetics is more than appearances) เป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยว และส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจที่ดีแก่แหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ซึ่งหัวใจหลักคือความสะอาด การต้อนรับที่น่าประทับใจ การดูแลรักษาที่ดีต่อสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และชุมชน

10. ความยั่งยืน (sustainability) ชุมชนควรมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้ยั่งยืน โดยพิจารณาถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้ คือ การรักษาทรัพยากรท้องถิ่น การสร้างความพึงพอใจและประสบการณ์ที่ดีมีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบที่เคารพต่อผลประโยชน์ของชุมชน ความสมดุลของสภาพความเป็นจริงและความยั่งยืนกับเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถในการรองรับของสังคม เพื่อนำไปสู่ความพอเพียงของชุมชนในการรับนักท่องเที่ยว

11 ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว (tourism information) การให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวที่ทันเวลาและมีสาระครบถ้วน คือหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญต่อการประสบความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ข้อมูลที่เหมาะสมในช่วงก่อนและระหว่างการเดินทางจะส่งผลอย่างมากต่อจำนวนวันที่นักท่องเที่ยวจะพักอยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ข้อมูลจากแผ่นพับ เว็บไซต์ แผนที่ และศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวต่างๆ จะมีอิทธิพลในการตัดสินใจและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเช่นกัน

12. คุณภาพที่นักท่องเที่ยวคาดหวัง (quality is expected) คุณภาพในการบริการมีส่วนสำคัญทั้งในการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวใช้จ่าย การชักจูงให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยือนอีกครั้งหนึ่ง และการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวด้วยการพูดต่อๆ กันไปแบบปากต่อปาก ซึ่งมีผลต่อความรุ่งเรืองของแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว

13. การเฉลิมฉลองในสิ่งที่แตกต่าง (celebrate what's different) ควรนำความแตกต่างหรือเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวมาเป็นจุดขาย หรือเครื่องหมายการค้าของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ และ ควรจะเน้นการสร้างประสบการณ์ซึ่งดูพิเศษและไม่เหมือนใครให้นักท่องเที่ยวด้วย

14. สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน (infrastructure that counts) นอกเหนือจากโรงแรมที่พัก ความบันเทิง แหล่งท่องเที่ยว และร้านอาหาร ซึ่งถือเป็นจุดสำคัญในการท่องเที่ยวแล้ว ยังมีสัญญาณจราจร ป้ายบอกทาง ห้องน้ำ ข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว สวนที่ร่มรื่น และสถานที่จอดรถ การผสมผสานของสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่เหมาะสม จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว

ทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ และอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนที่เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวนี้ด้วยพร้อมกัน

15. การซื้อปิ้งเป็นรายได้หมุนเวียน (shopping is the money Spinner) การที่นักท่องเที่ยวเดินจับจ่ายซื้อของถือเป็นรายได้จากภายนอก ที่มีส่วนสำคัญในการดึงเงินทุนจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน เพื่อนำมาเป็นเงินทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยวในสถานที่นั้น

16. เงินทุนสนับสนุนที่สม่ำเสมอ (consistent funding) ควรมีการสนับสนุนด้านเงินทุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องสามารถพัฒนาไปได้อย่างต่อเนื่อง มีอัตราการเติบโตของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและไม่หยุดนิ่ง

17. ทักษะและความชำนาญ (skill and expertise) การท่องเที่ยวจัดเป็นผู้สร้างแรงงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เป็นแรงงานที่เป็นกันเอง และเป็นนักทำงานมืออาชีพซึ่งต้องการทักษะเชิงกลยุทธ์และการจัดการที่ดีในทุกๆ ส่วน ภาคธุรกิจจึงควรทำงานร่วมมือกันกับภาคการศึกษาในการผลิตแรงงานที่มีคุณภาพเพื่อพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวให้แข็งแกร่งขึ้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวชุมชน ต้องเกิดจากจิตสำนึกร่วมของชุมชนที่ความคิดริเริ่มที่ตรงกัน ร่วมกันทำงานอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม ร่วมกันวางแผนและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามระบบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ โดยอาศัยการผสานความรู้ทางศาสตร์และศิลป์ในการจัดการธุรกิจ คำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เข้ากับคุณภาพของการบริการเพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวและชุมชน เพื่อเป็นแกนหลักขึ้น และเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ร่วมกันทำงานอย่างมุ่งมั่น ตั้งใจในระยะยาว โดยต้องสร้างจริยธรรม ควบคู่ไปกับการเป็นนักธุรกิจที่ดี ย่อมจะนำชุมชนสู่ผลสำเร็จที่ดีที่สุด สร้างความภูมิใจในตนเองและสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน (สุจิตราภา พันธวิไล และ ชีรเทพ ชนโมศรี, 2550: 21-22)

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ

ความรู้ (knowledge) ตามพจนานุกรมทางการศึกษา (Dictionary of Education) ได้ให้ความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นข้อเท็จจริง (fact) ความจริง (truth) กฎเกณฑ์และข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ที่บุคคลเก็บรวบรวมสะสมไว้ (Good, 1973: 321) ซึ่งความรู้ ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะ วิธีการและกระบวนการต่าง ๆ รวมถึงแบบกระบวนของโครงการ วัตถุประสงค์ในด้านความรู้ โดยเน้นในเรื่องของกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำ อันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบ (Bloom and other, 1971: 71)

ตามทัศนะของ Hobber ได้ให้ความเห็นว่า ความรู้เป็นขั้นแรกของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการจดจำ ซึ่งอาจจะโดยการนึกได้ มองเห็น ได้ยิน หรือได้ฟัง ความรู้นี้ เป็นหนึ่งในขั้นตอนของการเรียนรู้ โดยประกอบไปด้วยคำจำกัดความหรือความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ไขปัญหา และมาตรฐานเป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความรู้เป็นเรื่องของการจำอะไรได้ ระลึกได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความคิดที่ซับซ้อนหรือใช้ความสามารถของสมองมากนัก ด้วยเหตุนี้ การจำได้จึงถือว่าเป็น กระบวนการที่สำคัญในทางจิตวิทยา และเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินผล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ได้ใช้ความคิดและความสามารถทางสมองมากขึ้นเป็นลำดับ

ส่วนความเข้าใจ (comprehension) Hobber ชี้ให้เห็นว่า เป็นขั้นตอนต่อมาจากความรู้ โดยเป็นขั้นตอนที่จะต้องใช้ความสามารถของสมองและทักษะในขั้นที่สูงขึ้น จนถึงระดับของการสื่อความหมาย ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยการใช้ปากเปล่า ข้อเขียน ภาษา หรือการใช้สัญลักษณ์ โดยมักเกิดขึ้นหลังจากที่บุคคลได้รับข่าวสารต่างๆ แล้ว อาจจะโดยการฟัง การเห็น การได้ยิน หรือเขียน แล้วแสดงออกมาในรูปของการใช้ทักษะหรือการแปลความหมายต่าง ๆ เช่น การบรรยายข่าวสารที่ได้ยินมาโดยคำพูดของตนเอง หรือการแปลความหมายจากภาษาหนึ่งไปเป็นอีกภาษาหนึ่ง โดยคงความหมายเดิมเอาไว้ หรืออาจเป็นการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อสรุปหรือการคาดคะเนก็ได้ (อักษรสวัสดิ์, 2542: 26) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจ คือกระบวนการทางสติปัญญา ประสบการณ์และความสามารถในการเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม (วาสนา นาคน้อย, 2541: 10)

ทั้งนี้ ความรู้ยังเป็นพฤติกรรมขั้นต้นที่ผู้เรียนรู้เพียงแต่เกิดความจำได้ โดยอาจจะเป็นการนึกได้หรือโดยการมองเห็น ได้ยิน จำได้ ความรู้ในขั้นนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ โครงสร้างและวิธีแก้ไขปัญหา ส่วนความเข้าใจอาจแสดงออกมาในรูปของทักษะด้าน “การแปล” ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับข่าวสารนั้น ๆ

โดยใช้คำพูดของตนเอง และการให้ความหมายที่แสดงออกมาในรูปของความคิดเห็นและข้อสรุป รวมถึงความสามารถในการคาดคะเนหรือการคาดหมายว่าจะเกิดอะไรขึ้น (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2534: 20)

ความรู้มีโครงสร้างอยู่ 2 ระดับ คือ โครงสร้างส่วนบนของความรู้ ได้แก่ Idea ปรัชญา หลักการ อุดมการณ์ โครงสร้างส่วนล่างของความรู้ ได้แก่ ภาวปฏิบัติการณ์ของความรู้ ได้แก่ องค์ความรู้ ที่แสดงในรูปของ ข้อเขียน สัญญา การแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ศิลปะ การเดินทางบนทาง การเมือง โครงสร้างส่วนล่างของความรู้ มีโครงสร้างระดับลึกคือ ความหมาย (significant)

Bloom and other (1971 อ้างใน อักษร สวัสดิ์, 2542: 26-28) ได้แบ่งพฤติกรรมด้านความรู้ หรือความสามารถทางด้านสติปัญญา (cognitive domain) ออกเป็น 6 ประเภท โดยเรียงตามลำดับขั้น ดังนี้

1. ความรู้ (knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ ที่มีต่อความคิด วัตถุ และปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่ายๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำ ในสิ่งที่ยู่ยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ต่อกัน
2. ความเข้าใจ (comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาที่เกี่ยวกับการสื่อความหมาย ในลักษณะของการแปลความ ตีความ และสรุปเพื่อทำนาย
3. การนำไปใช้ (application) เป็นความสามารถในการนำสาระสำคัญต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ๆ หรือสถานการณ์จริง
4. การวิเคราะห์ (analysis) เป็นความสามารถในการพิจารณาแยกแยะวัตถุหรือเนื้อหา ออกเป็นส่วนปลีกย่อย ที่มีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งการสืบค้นหาความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ เพื่อ ดูว่าส่วนประกอบปลีกย่อยนั้นประกอบเข้าด้วยกันอย่างไร
5. การสังเคราะห์ (synthesis) เป็นความสามารถในการรวบรวมส่วนประกอบย่อย ๆ หรือ ส่วนใหญ่ ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นเรื่องเดียวกัน การสังเคราะห์จะเป็นกระบวนการรวบรวมเนื้อหา สาระของเรื่องต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างรูปแบบหรือโครงสร้างที่ยังไม่ชัดเจนมาก่อนเป็น กระบวนการที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ภายในขอบเขตงานหรือปัญหาที่กำหนดให้
6. การประเมินค่า (evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับความคิด ค่านิยม ผลงาน คำตอบ วิธีการ และเนื้อหาสาระ เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์ในการ พิจารณาตัดสินใจ การประเมินผลจึงได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สูงที่สุดของการพัฒนาความคิดของบุคคลลักษณะ ที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ เข้ามาพิจารณาประกอบการ ประเมิน ซึ่งการประเมินนั้นอาจจะมีอารมณ์ เจตคติ ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพียงแต่ว่า เน้นหนักทางสติปัญญา

การวัดความรู้ เป็นการวัดสมรรถภาพทางสมอง ในด้านการระลึกออกของความจำเกี่ยวกับเรื่องราวที่เคยมีประสบการณ์หรือเคยรู้เคยเห็น ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวัดความรู้มีหลายชนิด และแต่ละชนิดมีความเหมาะสมกับการวัดความรู้ตามคุณลักษณะซึ่งแตกต่างกันออกไป แต่เครื่องมือที่นิยมใช้กันมากที่สุดคือ แบบทดสอบ (testing) โดยการนำชุดของคำถามที่สร้างขึ้นไปให้ผู้ตอบแบบทดสอบแสดงพฤติกรรมตามที่ต้องการออกมา ทั้งนี้ ไพศาล หวังพานิช (2526: 39) ได้สรุปรูปแบบของแบบทดสอบไว้ 3 ลักษณะดังนี้

1. ข้อสอบปากเปล่า (oral test) เป็นการทดสอบโดยการโต้ตอบด้วยวาจาหรือคำพูดระหว่างผู้ทำการทดสอบกับผู้ถูกทดสอบโดยตรง หรือบางครั้งเรียกว่า การสัมภาษณ์

2. ข้อสอบข้อเขียน (paper pencil test) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แบบคือ

2.1 แบบความเรียง เป็นแบบที่ต้องการให้ผู้ถูกทดสอบต้องอธิบาย บรรยาย ประพันธ์ หรือวิจารณ์เรื่องราวที่เกี่ยวกับความรู้นั้น

2.2 แบบจำกัดคำตอบ เป็นแบบสอบถามที่ให้ผู้ถูกสอบพิจารณาเปรียบเทียบตัดสินข้อความหรือรายละเอียดต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 4 แบบคือ

2.2.1 ข้อสอบแบบเติมคำ เป็นข้อสอบแบบที่เว้นช่องว่างไว้ให้เติมคำตอบ

2.2.2 ข้อสอบแบบถูก-ผิด (true falls item) เป็นข้อสอบที่กำหนดให้ผู้ตอบเลือกตอบว่าข้อความที่กำหนดให้นั้นถูกหรือผิดเท่านั้น

2.2.3 ข้อสอบจับคู่ (matching item) เป็นข้อสอบให้เลือกจับคู่ระหว่างคำหรือข้อความสองแถว ให้คำหรือข้อความทั้งสองนั้นสอดคล้องกัน

2.2.4 ข้อสอบแบบเลือกตอบ (multiple choice item) เป็นข้อสอบที่บังคับให้ผู้ตอบเลือกคำตอบจากที่กำหนดให้ ปกติจะมีคำตอบให้เลือกตั้งแต่ 3 ตัวขึ้นไป และมักไม่เกิน 6 ตัว ข้อสอบชนิดนี้นิยมใช้กันทั่วไป ใช่วัดผลการเรียนรู้ได้เกือบทุกระดับ แม้จะสร้างยากต้องเสียเวลาสร้างมาก แต่คุ้มกับแรงงานและเวลาที่เสียไป

3. ข้อสอบภาคปฏิบัติ (performance test) เป็นข้อสอบที่ไม่ต้องการให้ผู้ถูกสอบต้องตอบสนองออกมาด้วยคำพูดหรือการเขียน แต่มุ่งให้แสดงพฤติกรรมออกมาหรือลงมือกระทำจริงๆ

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

ทัศนคติ (attitude) เป็นสิ่งโน้มนำพฤติกรรมของบุคคล ช่วยให้เข้าใจถึงพฤติกรรมของบุคคล คำว่า “**ทัศนคติ**” เป็นคำที่มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “**เจตนา**” ซึ่งทัศนคติ หมายถึง ท่าที หรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 238) และเป็นผลรวมของการที่บุคคลมีความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก และการแสดงออกที่เป็นการกระทำต่อสิ่งต่างๆ ทั้งหมดที่เข้าไปเกี่ยวข้อง (นวลศิริ เปาโรหิตย์, 2531: 131) หรือหมายถึง สภาพจิตใจหรือความรู้สึกนึกคิด หรือความเห็นที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดคนหนึ่ง จะเป็นเอกเทศหรือไม่เป็นเอกเทศก็ได้ โดยบ่งชี้ถึงปริมาณความชอบ ความนิยม ความไม่ชอบ ความสัทธา ความหวังดี และความไม่หวังดี เป็นต้น (จุมพล สวัสดิยากร, 2520: 39) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ทัศนคติ คือสภาวะด้านความพร้อมของจิตใจ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ สภาวะการเรียนรู้ อันจะเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลหนึ่งที่จะมีต่อบุคคลอื่น สิ่งของสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง หรือสิ่งต่างๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นการยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ได้ และทัศนคติจะส่งผลให้บุคคลนั้นๆ แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา

องค์ประกอบของทัศนคติมี 3 ส่วน (กฤษฎา ศักดิ์ศรี, 2530: 185) คือ

1. องค์ประกอบด้านการรับรู้ (cognitive component) ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจที่รับรู้แล้ว วินิจฉัยประมาณค่าออกมาในลักษณะที่เชื่อว่าอะไรผิดอะไรถูก

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (affective component) ได้แก่ ความรู้สึกหรืออารมณ์ ที่แสดงออกมาในลักษณะชอบหรือไม่ชอบ สนับสนุนหรือไม่สนับสนุน

3. องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (behavioral component) ได้แก่ ความพร้อมที่จะกระทำ เป็นผลเนื่องจากองค์ประกอบด้านความรู้และความรู้สึก ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปของการยอมรับ หรือการปฏิเสธ การปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ

คุณลักษณะของทัศนคติมี 6 ประการ (กฤษฎา ศักดิ์ศรี, 2530: 185-187) คือ

1. ทัศนคติเกิดจากการเรียนรู้ (learning) หรือประสบการณ์ (experience) ซึ่งไม่ได้เป็น สิ่งติดตัวบุคคลมาตั้งแต่เกิด

2. ทัศนคติเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ (changeable) เช่น เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ยอมรับ (positive attitude) เป็นทัศนคติที่ไม่ยอมรับ (negative attitude) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

3. ทศนคติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอก เราสามารถทราบถึงทศนคติของบุคคลว่ามีในทางยอมรับ หรือไม่ยอมรับ โดยสังเกตพฤติกรรมที่บุคคลผู้นั้นแสดงออกทางสีหน้า หรือกิริยาท่าทาง

4. ทศนคติเป็นสิ่งที่ซับซ้อน (complex) เนื่องจากทศนคติขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การรับรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึก ความคิด อารมณ์ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

5. ทศนคติเกิดจากการเลียนแบบ (imitation) ทศนคติสามารถถ่ายทอดออกไปสู่บุคคลอื่นๆ ได้

6. ทศนคติมีทั้งทิศทางและปริมาณ โดยปริมาณทศนคติมีตั้งแต่พอใจอย่างยิ่ง ปานกลาง จนถึงไม่พอใจอย่างยิ่ง ส่วนความเข้มข้น (intensity) ของทศนคติ มีตั้งแต่ความรู้สึกหายไปในด้านใด และทิศทางของทศนคติได้จำแนกเป็น 2 ทิศทางคือ สนับสนุนหรือต่อต้าน

ทศนคติสามารถแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมได้ 3 ลักษณะใหญ่คือ

1. ทศนคติเชิงบวก (positive) สามารถแสดงพฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะพึงพอใจ เห็นด้วยหรือชอบ มีผลทำให้อยากได้ หรืออยากทำสิ่งนั้นๆ

2. ทศนคติเป็นกลาง (average) ลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออกจะเป็นลักษณะเฉยๆ ไม่ยินดี ยินร้าย ไม่ปรากฏว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

3. ทศนคติเชิงลบ (negative) สามารถแสดงพฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะไม่พึงพอใจ ไม่เห็นด้วย มีผลทำให้บุคคลเกิดความเบื่อหน่าย ต้องการหนีให้ห่างจากสิ่งนั้นๆ

นอกจากนี้ ทศนคติสามารถทำการวัดหรือตรวจสอบได้หลายแบบด้วยกัน แต่ที่นิยมและแพร่หลายมากที่สุดแบบหนึ่งก็คือวิธีการใช้แบบทดสอบของ Likert Scale ซึ่งออกแบบและสร้างโดย Rensis Likert (1932) ที่ใช้มาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) 5 อันดับ กล่าวคือ เห็นด้วยมากที่สุด = 5 คะแนน, เห็นด้วย = 4 คะแนน, ปานกลาง, เฉยๆ หรือไม่แน่ใจ = 3 คะแนน, ไม่เห็นด้วย = 2 คะแนน และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1 คะแนน (นวลศิริ เปาโรหิตย์, 2531: 135)

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

การมีส่วนร่วม (participation) ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาใดๆ ก็ตาม หากประชาชนไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง แล้วกิจกรรมนั้นก็อาจจะสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าหากว่าประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการอย่างถ่องแท้ จะสามารถมองเห็นผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชน ทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ จนเกิดความตระหนักในปัญหาของตนเองและคั่นรณหาทางแก้ไข เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง จนเกิดการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างแท้จริง (นรินทร์ แก้วมีศรี อ้างใน อรรพรรณ พันธเนตร, 2541: 25) ในขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนนั้นจะต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีอิสรภาพและความเต็มใจในการเข้าร่วม มิใช่การมีส่วนร่วมเพราะเกรงใจหรือการถูกขอร้องจากเจ้าหน้าที่ หรือผู้มีอำนาจ อันไม่ใช่รูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ทั้งนี้ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางสังคมของแต่ละบุคคลนั้น ได้แก่ อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังรวมถึง สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจต่ำจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจสูง

ลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น สามารถแบ่งออกได้ 4 ประเภทคือ

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม ว่ามาจากแรงจูงภายในหรือโดยอาศัยอำนาจามิหรือแรงบีบคั้นจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจจากชุมชน
2. รูปแบบของการเข้าร่วม เป็นการโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง หรือโดยผ่านตัวแทนกลุ่ม ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือ
3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นลักษณะของ ความถี่ห่าง จำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอ และฤดูกาลที่เหมาะสม ช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง
4. ผลของการเข้าร่วม ทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเอง สร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

หากจะกล่าวถึงขั้นตอนในการมีส่วนร่วม สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542: 3/74-3/75) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 6 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นขั้นตอนที่นำความต้องการและปัญหาของชุมชนมาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจ โดยร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในการวางแผน เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

5. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา ทั้งต่อสังคมหรือบุคคล และประโยชน์ทางด้านวัตถุหรือจิตใจ

6. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานและกิจกรรม เป็นการเข้าร่วมในการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมปรากฏในรูปของการประเมินย่อย ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าที่ทำเป็นระยะหรือการประเมินผลรวม

สำหรับรูปแบบการมีส่วนร่วมของ Deshler และ Sock (นำชัย ทนุผล และ คณะ, 2543: 45-47) ได้แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบที่แตกต่างกันดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo-participation) ซึ่งแบ่งเป็น 2 รูปแบบย่อยได้แก่

1.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) เป็นการใช้อำนาจและการควบคุม โดยผู้วางแผน ผู้บริหาร อภิสิทธิ์ชนท้องถิ่น นักวิชาการ ที่ทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม เพื่อดึงดูดให้ประชาชนยอมทำตามในสิ่งเขาต้องการ เพียงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน มากกว่าที่จะให้สิทธิอำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วม ซึ่งยังประกอบด้วย 3 รูปแบบได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบถูกหลอกลวงใช้ (manipulation) การมีส่วนร่วมแบบได้รับการบำบัดรักษา (therapy) และการมีส่วนร่วมแบบได้รับการแจ้งให้ทราบ (informing)

1.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับความช่วยเหลือ (assistencialism/paternalism) ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ที่บุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับข่าวสารข้อมูลและได้รับการปรึกษาหารือ ได้รับการช่วยเหลือหรือปลอบใจ โดยไม่สามารถเข้ามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันได้ ประชาชนผู้เข้าร่วมไม่มีอิทธิพลในการตัดสินใจหรือการควบคุมใด ๆ ในเรื่องผลประโยชน์ นักวิจัยหรือผู้รับผิดชอบโครงการ อาจช่วยเหลือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อรักษาอาการมากกว่าเยียวยารักษาสาเหตุของโรคของสังคม ทำให้ผู้เข้ามีส่วนร่วมตกเป็นหนี้บุญคุณ ไม่สามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเอง

ออกมาได้ ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างออกไปอีก 2 รูปแบบได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบได้รับการปรึกษาหารือ (consultation) และการมีส่วนร่วมแบบได้รับการปลอบใจ (placation)

2. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ ได้แก่

2.1 การมีส่วนร่วมแบบความร่วมมือ (cooperation) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนร่วมมือกับบุคคลภายนอก ในการทำกิจกรรมใด ๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขา การตัดสินใจเกิดขึ้นโดยการเสวนาระหว่างบุคคลภายในและบุคคลภายนอก ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันในกิจกรรม อำนาจและการควบคุม ได้รับการแบ่งปันตลอดกระบวนการเป็นกระบวนการแบบอุปนัย ซึ่งมีการสั่งการจากล่างขึ้นบน ไม่ใช่เป็นกระบวนการสั่งการจากบนลงล่าง ซึ่งการมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ยังแยกออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกันคือ การมีส่วนร่วมแบบเป็นหุ้นส่วน (partnership) และการมีส่วนร่วมแบบได้รับมอบอำนาจ (delegated power)

2.2 การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสมบูรณ์ที่สุด เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีศักดิ์ศรี และอำนาจในทุกมิติ ทุกขั้นตอน ตลอดทั้งกระบวนการขององค์กร เพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจดังกล่าว ประชาชนจะต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ (citizen control) ในโครงการหรือสถาบัน รวมทั้งกระบวนการตัดสินใจและการบริหารจัดการมีส่วนร่วมในทุก ๆ มิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย ความमानฉันทน์ และการเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนดหนทางร่วม” (co-determination) กับบุคคลภายนอก ซึ่งประชาชนผู้เข้าร่วมสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นด้วยข้อต่อรองของพวกเขาเอง (their own terms) โดยการเสวนาร่วม ซึ่งเป็นผลมาจากหลักการพื้นฐานของการออกแบบ และวิธีวิจัยในกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั่นเอง

นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นนั้น ประกอบด้วยปัจจัย (ปรัชญา เวสารัช, 2528: 132) ดังนี้คือ

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความปลอดภัย
 2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
 3. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผล เป็นต้น
 4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจ ไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือความรู้สึกเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี เป็นต้น
- ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วม” คือการร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยที่ทุกฝ่ายต้องร่วมคิดร่วมวางแผน ตัดสินใจ คิดค้นปัญหา ร่วมลงทุนและรับผลประโยชน์ตอบแทน ร่วมปฏิบัติงาน

ร่วมติดตามและประเมินผลการดำเนินงานต่างๆ ในสังคม รวมถึงตลอดถึงการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมด้วยตนเอง นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังเป็นรูปแบบจากแนวคิดที่ประชาชนหรือคนที่อยู่ในสังคม ได้พัฒนาความคิด สติปัญญา ความรู้ความสามารถโดยแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และสังคม ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวทางพัฒนาแบบใหม่ โดยใช้หลักการพัฒนามาจากล่างสู่บนเป็นปัจจัยสำคัญ ทั้งนี้รัฐบาลจะต้องยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยประชาชนจะต้องมีพื้นฐานองค์กรประชาชน ที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์และบุคคลอื่นๆ ได้ ประชาชนต้องมีอิสระในความคิดริเริ่ม และการตัดสินใจในระดับท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมของตนเอง

สำหรับ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ในทิศทางที่ถูกต้องนั้น ควรให้ชุมชนได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยว มีความสามารถในการดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก โดยเริ่มที่การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของท้องถิ่น การเตรียมการจัดการวางแผน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยว และการได้รับประโยชน์จากการให้บริการ ในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ถ้าหากชุมชนมีส่วนร่วมหรือมีอำนาจเพียงพอในการร่วมควบคุมการท่องเที่ยว ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาค้นได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม และเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้น ฉะนั้นการเข้ามีส่วนร่วมของชุมชนทางการท่องเที่ยว ต้องให้มีส่วนร่วมตลอดกระบวนการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น อันเป็นการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การได้รับผลตอบแทนมาบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยว และการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นอกจากนี้กลยุทธ์ในเชิงการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีข้อปฏิบัติที่เรียงลำดับความสำคัญดังนี้คือ 1) ความคิดริเริ่มต้องมาจากผู้คนในชุมชนเอง อาจเกิดจากการเข้าใจสถานะปัญหาหรือได้รับข้อมูลข่าวสาร แล้วนำมาประมวล 2) เริ่มจากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มองเห็นจุดแข็ง จุดอ่อนของแต่ละทรัพยากร 3) มีการร่วมมือร่วมใจกัน รูปแบบเป็นไปโดยเสรีภาพไม่มีการบังคับ ฝักใฝ่ ตั้งใจ และสนใจที่จะร่วมด้วยตนเอง โดยมีแกนนำเป็นผู้ขยายผลการร่วมมือร่วมใจนั้น ซึ่งมีทั้งแกนนำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ 4) มีการสร้างแกนนำรุ่นเยาว์ขึ้นมาทดแทนอย่างต่อเนื่อง 5) ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการร่วมมือต้องเกิดผล (effect) และผลกระทบ (impact) ต่อคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องในชุมชน (วีระพันธุ์ จินวัตร และคณะ, 2544: 4-2 และ 4-3)

แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ความพึงพอใจ (satisfaction) หมายถึง ความรู้สึกสองแบบของมนุษย์ คือความรู้สึกในทางบวกและความรู้สึกในทางลบ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อน และระบบความสัมพันธ์ของความรู้สึกทั้งสามนี้เรียกว่า ระบบความพึงพอใจ โดยความพึงพอใจจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความพึงพอใจมีความรู้สึกทางบวกมากกว่าความรู้สึกทางลบ (Shelly, 1975: 112) หรือเป็นความรู้สึกและเจตคติที่ดีของบุคคลที่มีต่อปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม และอื่นๆ ซึ่งถ้าองค์ประกอบเหล่านั้นสามารถสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างเหมาะสม จึงจะมีผลให้เกิดความพึงพอใจ (พิศักดิ์ กุลสุโขทัย, 2543: 11) ซึ่งความรู้สึกพึงพอใจจะเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลได้รับในสิ่งที่ต้องการหรือบรรลุเป้าหมายในระดับหนึ่ง และความรู้สึกดังกล่าวจะลดลงหรือไม่เกิดขึ้น หากความต้องการหรือจุดมุ่งหมายนั้นไม่ได้รับการตอบสนอง (เมตตา เสวตเลข, 2539: 9) จึงสรุปได้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ จะแสดงออกมาทางพฤติกรรมเมื่อได้รับสิ่งที่ต้องการตามความคาดหวัง หรือเป็นความรู้สึกที่ดีของบุคคลที่มีต่อการให้บริการตามที่คาดหวังนั่นเอง

สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจของมนุษย์มักจะได้แก่ ทรัพยากร (resources) หรือสิ่งเร้า (stimuli) ซึ่งการวิเคราะห์ระบบความพึงพอใจ คือการศึกษาว่าทรัพยากรหรือสิ่งเร้าแบบใด เป็นสิ่งที่ต้องการที่จะทำให้เกิดความพอใจ และความสุขแก่มนุษย์ ความพอใจจะเกิดได้มากที่สุด เมื่อมีทรัพยากรทุกอย่างที่เป็นที่ต้องการครบถ้วน แต่เนื่องจากทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นความพอใจจะเกิดขึ้นได้มากที่สุดเมื่อมีการจัดการทรัพยากรอย่างถูกต้องเหมาะสม นอกจากนี้ทัศนคติและความพึงพอใจในสิ่งหนึ่งๆ สามารถใช้แทนกันได้เพราะทั้งสองคำนี้จะหมายถึงผลที่ได้จากการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในสิ่งนั้น ทัศนคติด้านบวกจะแสดงให้เห็นสภาพความพึงพอใจในสิ่งนั้น และทัศนคติด้านลบจะแสดงให้เห็นสภาพความไม่พึงพอใจ (Vroom, 1964: 85)

ดังนั้น สรุปได้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในเชิงการประเมินค่านั่นเอง ส่วนความพึงพอใจต่อการให้บริการจากการท่องเที่ยว อาจขึ้นอยู่กับลักษณะการให้บริการที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยบุคคลอาจได้รับความพึงพอใจในบริการแตกต่างกันได้ แม้จะมีลักษณะการให้บริการที่เหมือนกัน ซึ่งเป็นความรู้สึกที่แสดงออกมาเกิดขึ้นเมื่อได้รับในสิ่งที่ต้องการตามความคาดหวัง หากมากกว่าที่คาดหวังหรือน้อยกว่าที่คาดหวัง อาจเปลี่ยนแปลงได้โดยขึ้นอยู่กับระยะเวลาหรือสิ่งแวดล้อม ส่วนการวัดค่าความพึงพอใจ จะใช้วิธีการสร้างแบบสอบถามให้ค่าคำตอบของ Rensis Likert โดยสร้างเกณฑ์ของความพอใจ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) 5 ระดับคือเห็นด้วยมากที่สุด = 5 คะแนน, เห็นด้วย = 4 คะแนน, ปานกลาง, เฉยๆ หรือไม่แน่ใจ = 3 คะแนน, ไม่เห็นด้วย = 2 คะแนน และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1 คะแนน

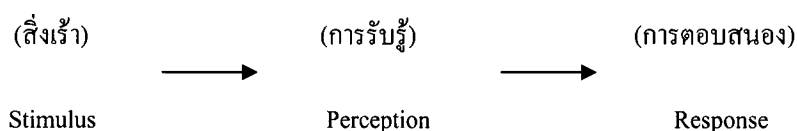
แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

การรับรู้ (perception) หมายถึง กระบวนการแปลความหมายของสมองที่ได้รับข้อมูลจากประสาทสัมผัส พื้นฐานหรือสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่มากระตุ้นให้ร่างกายเกิดความรู้สึกและเข้าใจความหมายของสิ่งเร้านั้น (มธุรส สว่างบำรุง, 2542: 94) หรือหมายถึง การที่บุคคลสำนึก (aware) และมีปฏิกิริยาตอบสนอง (reaction) ต่อสิ่งเร้า โดยปกติเรารับรู้โดยผ่านระบบรับสัมผัส ได้แก่ ระบบรีเซปเตอร์ในตา จมูก ลิ้น ผิวหนัง และกล้ามเนื้อ ข่าวสารที่ระบบสัมผัสรับจากสิ่งแวดล้อม จะถูกส่งไปยังสมองเพื่อให้เกิดความรู้สึก เป็นการได้เห็น การได้กลิ่น การได้รส ความรู้สึกร้อน หนาว และเจ็บปวด เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมความรู้สึก (sensation) เป็นการตอบสนองขั้นแรกสุดของเราต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม สมองจะตีความสิ่งที่รู้สึกต่อไปอีกขั้นหนึ่งเป็นการรับรู้ (perception) ว่าสิ่งที่เห็นหรือรู้สึกนั้นคืออะไร (สุปราณี สนธิรัตน์, 2545: 143) ซึ่งการรับรู้ของบุคคลแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ที่ได้รับและการประเมินค่า สิ่งที่เรารับรู้ก็แตกต่างกันไปด้วย การรับรู้ของบุคคลเกิดจากการได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ได้รับฟังสรรพสิ่ง ได้กลิ่น และได้สัมผัส เป็นความรู้สึกที่เกิดจากประสาทสัมผัสโดยอาศัยอวัยวะรับสัมผัสบุคคลประเมินค่าจากสิ่งที่รับรู้โดยอาศัยประสบการณ์และภูมิหลังของตน (ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2535: 76)

นอกจากนี้ การรับรู้ยังเป็นกระบวนการที่มีระดับตั้งแต่ง่ายที่สุดถึงซับซ้อนที่สุด ซึ่งยากแก่การเข้าใจ ดังนั้นการรับรู้ของแต่ละคนจึงแตกต่างกันไป โดยนักนักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของการรับรู้ในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป (สุชา จันทน์เอม, 2522: 114) ดังนี้

1. การรับรู้ คือการตีความหมายจากการรับสัมผัส (sensation) ในการรับรู้ นั้น เราไม่เพียงแต่มองเห็น ได้ยิน หรือได้กลิ่นเท่านั้น แต่เราต้องรับรู้ได้ว่าวัตถุหรือสิ่งที่เรารับรู้นั้นคืออะไร มีรูปร่างอย่างไร อยู่ทิศใด ไกลกว่าเรามากน้อยแค่ไหน เป็นต้น ทั้งหมดที่เราบอกได้นี้เป็นการใส่ความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในการรับสัมผัส

2. ในแง่ของพฤติกรรมกรรับรู้ เป็นขบวนการที่เกิดแทรกอยู่ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ดังนี้

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่คนเรามีประสบการณ์กับวัตถุหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยอวัยวะรับสัมผัส

การรับรู้สามารถเกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอน (กรรณิการ์ ภูประเสริฐ, 2527: 188-189) ดังนี้

1. สิ่งเร้ามากระทบ (เร้า) อวัยวะรับสัมผัสอาจเป็น หู ตา จมูก ลิ้น หรือกายสัมผัสก็ได้
2. กระแสประสาทสัมผัส จะวิ่งไปยังระบบประสาทส่วนกลาง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่สมอง
3. จะมีการแปลความหมายออกมา เป็นความรู้ความเข้าใจ โดยอาศัยความจำ ความรู้เดิม (past knowledge) ประสบการณ์เดิม (past experiences) ในลักษณะนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคน ถ้าบุคคลใดมีความสามารถจำได้ดี ไม่ลืมง่าย ๆ ในสิ่งที่เคยทำไปแล้ว การเร้าของสิ่งเร้าใหม่ก็อาจจะทำให้บุคคลนั้นรับรู้ได้เร็วและชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความต้องการ ค่านิยม ทัศนคติ และบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป

สำหรับองค์ประกอบของการรับรู้ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการรับรู้มีดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะของบุคคล ได้แก่ ความใส่ใจ ความตั้งใจ การเห็นคุณค่าของสิ่งเร้า เจตคติ ความคาดหวัง ความรอบคอบ ความต้องการ ค่านิยม เป็นต้น นับได้ว่าเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะสิ่งเร้าต่าง ๆ มากมายที่มนุษย์จะต้องเลือกสรรแตกต่างกันออกไป
2. คุณสมบัติของสิ่งเร้า ซึ่งจะมีส่วนช่วยกระตุ้นทำให้เราเกิดความสนใจขึ้นมาได้ เช่น สิ่งเร้าที่มีกลิ่น การปกปิด การมีขนาดใหญ่ การทำซ้ำ ๆ การเคลื่อนไหว แปลกใหม่ ความผิดแผกแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ และความโดดเด่นสะดุดตา เป็นต้น
3. ประสบการณ์เดิมในอดีตมีอิทธิพลต่อการแสดงออกของการรับรู้ของมนุษย์ได้เช่นกัน เช่น บางคนจะถือว่าศีรษะเป็นสิ่งสูง ถ้าหากมีคนมีอายุน้อยกว่ามาลูบศีรษะบุคคลนั้นอาจจะแสดงอารมณ์โกรธขึ้นมาทันที เป็นต้น
4. สิ่งแวดล้อมในขณะนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยให้กระตุ้นความสนใจของเราในการแสดงพฤติกรรมได้ตอบออกมา

นอกจากนี้ ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ทางสังคมของคนเรา (สุภัททา พิณทะแพทย์, 2532: 212-213) ยังประกอบด้วย ความตั้งใจ ความเตรียมพร้อม ความต้องการและคุณค่า บุคลิกภาพ และลักษณะนิสัย ความชัดเจนและการสื่อความหมาย เจตนาคติและค่านิยม ความรู้พื้นฐาน รวมถึงวัฒนธรรมและความเชื่อ

ความสำคัญของการรับรู้ มีดังนี้ 1) การรับรู้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการเกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของชีวิต ถ้าบุคคลไม่รับรู้ก็จะไม่สามารถก้าวไปสู่ขั้นของการเกิดการเรียนรู้ได้ 2) การรับรู้ทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ เป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้เกิดพฤติกรรมซึ่งมีผลต่อจิตใจ ทั้งในลักษณะชั่วคราวและถาวร 3) การรับรู้ทำให้บุคคลมองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม เกิดการพัฒนา การเลือกสรร และการแยกแยะ 4) การรับรู้จะเป็นฐานข้อมูลให้บุคคลได้นำมาพิจารณา วิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ

ตอนที่ 3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คารุณี บุญธรรม (2543: บทคัดย่อ) ศึกษาศักยภาพของชุมชนมั่งในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา บ้านน้ำเค ตำบลผาซำน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนมั่งในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตพื้นที่บ้านน้ำเค ตำบลผาซำน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในป่าเขา ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่ดี มีภูมิประเทศสวยงาม ตลอดจนมีจุดเด่นในวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างจากสังคมอื่นๆ นับว่าเป็นศักยภาพของชุมชนมั่ง ที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ในการจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้ภูมิปัญญาองค์ความรู้ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ อันเป็นหนทางที่จะช่วยแก้ไขปัญหาด้านสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากร และวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าในกระบวนการทำงานของชุมชนจะมีข้อจำกัดในเรื่องของการสื่อสาร ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการใช้ชีวิตร่วมกันกับบุคคลภายนอกก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากการติดต่อสื่อสารและการคมนาคมที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในระยะเวลาที่ผ่านมา จะช่วยให้ชาวมั่งมีโอกาที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองให้สามารถลดข้อจำกัดเหล่านี้ลงได้

อุไรพรรณ ปรางอุดมทรัพย์ (2544: บทคัดย่อ) ศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า มีปัจจัยที่บ่งชี้ถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 4 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว ปัจจัยด้านกิจกรรมและการจัดการนักท่องเที่ยว และปัจจัยด้านองค์กรชุมชน นอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านทุ่งสูงมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้โดยมีระดับศักยภาพสูงสุดในปัจจัยด้านองค์กรชุมชน และมีระดับศักยภาพปานกลางในปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่และปัจจัยด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว และระดับศักยภาพต่ำสุดในปัจจัยด้านกิจกรรมและการจัดการนักท่องเที่ยว

มธุรส ปราบไพร (2544: บทคัดย่อ) ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวกรณีชุมชนไทยทรงดำ บ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว และปัจจัยที่มีผลในการทำให้ชุมชน

เกิดศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทยทรงค้ำมีศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งศักยภาพของชุมชนคือ การรวมกลุ่มทำงานของสมาชิกโครงการฯ โดยมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีศักยภาพ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมชุมชน ที่สามารถเกิดการสืบทอดและถ่ายทอด โดยเฉพาะระบบอุดมการณ์ของชุมชน การดำเนินรูปแบบทางเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ และการเปิดโอกาสให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม เพื่อตัดสินใจร่วมกันอย่างสมัครใจและยุติธรรม นอกจากนี้ ชุมชนยังประกอบไปด้วย ศักยภาพในด้านลักษณะภูมิประเทศการคมนาคม วัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้าง และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่มีผลในการทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพ ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็ง โดยได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง และมีผลต่อความเป็นชุมชนไทยทรงค้ำและระบบเครือญาติ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและพิธีกรรม ปัจจัยการพึ่งตนเองของชุมชน โดยการอาศัยปัจจัยภายในชุมชนที่มีอาชีพและรายได้ โดยเห็นว่าการท่องเที่ยวคืออาชีพเสริม จึงไม่เกิดการพึ่งพาการท่องเที่ยว การมีผู้อาวุโส/ผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่ได้รับความเคารพนับถือจากชุมชนและเป็นผู้ที่มีความรู้ จึงทำให้ชุมชนต่างมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตั้งแต่ระดับของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จนถึงการรับผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกโครงการซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุน ทำให้เกิดการยอมรับต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

คมสัน วาฤทธิ (2545: บทคัดย่อ) ศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ชุมชนลำน้ำว้า อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนลำน้ำว้าในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนลำน้ำว้า ผลการศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนลำน้ำว้ายังอยู่ในสภาพที่มีความสมบูรณ์ เนื่องจากพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนแห่งนี้ถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ส่งผลให้เอื้อต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งด้านการได้ศึกษาหาความรู้ ความเพลิดเพลิน และความสนุกสนานตื่นเต้น ทำลายต่อนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหลากหลายกลุ่มด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบว่าศักยภาพของชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ เมื่อพิจารณาในหลายด้านแล้วพบว่า ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม และศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดสรรผลประโยชน์และรายได้จากการท่องเที่ยวอยู่ในระดับต่ำ สำหรับแนวทางแก้ไขที่ต้องกระทำโดยเร็วคือการระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชน แล้วจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลแก้ไขปัญหา

ต่างๆ รวมถึงการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการยกระดับศักยภาพของชุมชน เพื่อให้มีความสามารถในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป

อิทธิพล ไทยกมล (2545: บทคัดย่อ) ศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินระดับศักยภาพของชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนเพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของผู้นำชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยบ่งชี้เกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย 4 ปัจจัยหลักคือ ปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อปัจจัยด้านกิจกรรมและกระบวนการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมจากปัจจัยดังกล่าวเมื่อนำมาประเมินศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า ชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก มีศักยภาพในระดับปานกลาง โดยชุมชนมีศักยภาพทางด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว แต่ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญคือ ต้องมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น ที่พัก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ทางเดินศึกษาธรรมชาติ และระบบกำจัดของเสีย เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จะเกิดขึ้น

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกาะเกร็ด

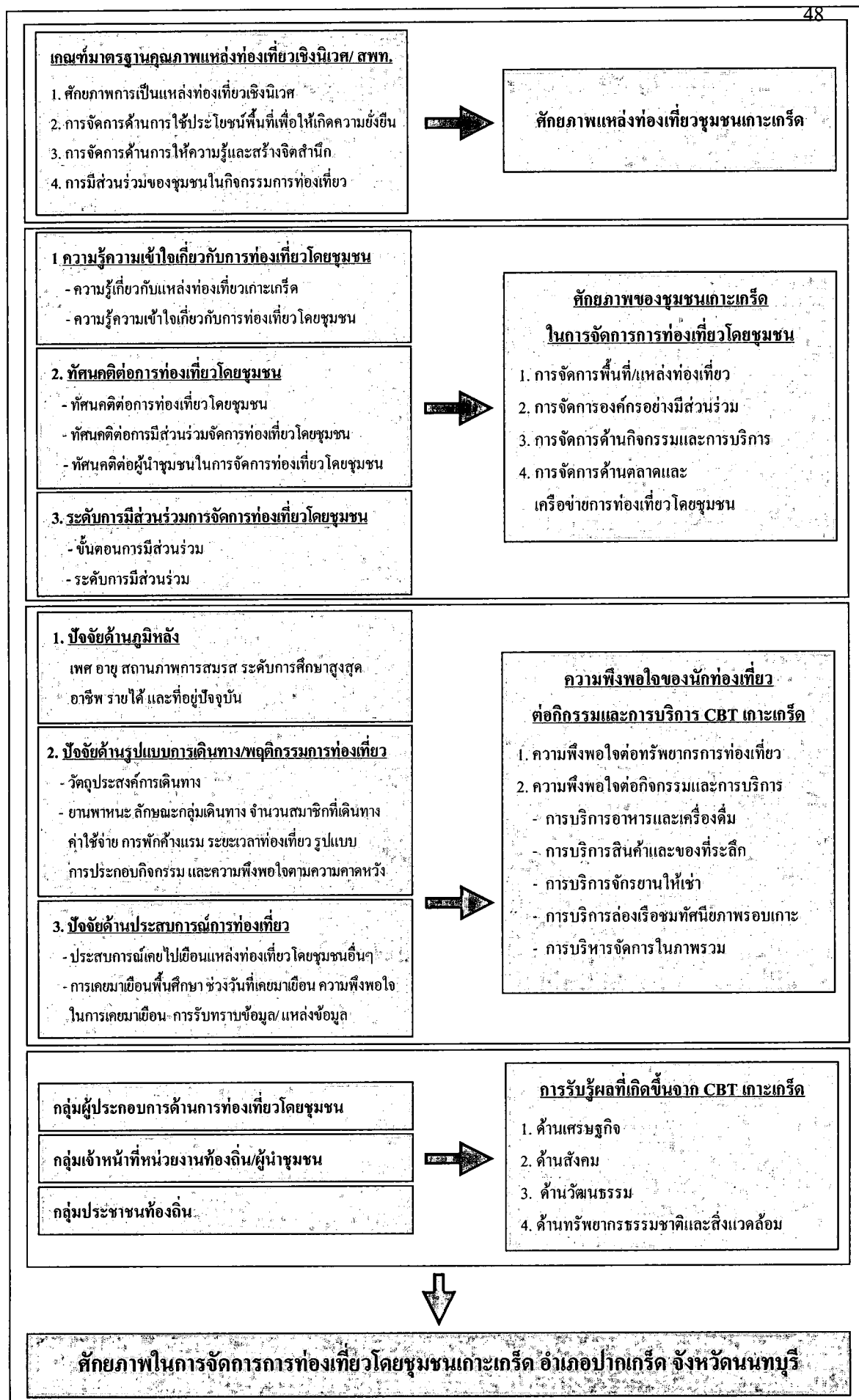
จิราภรณ์ ศรีจันทร์ และคณะ (2541: บทคัดย่อ) ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ด และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ด รวมทั้งปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างมากกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ด ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ดคือ สถานภาพในสังคม รายได้เฉลี่ยต่อคน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว สำหรับปัญหาและอุปสรรคพบว่า มีปัญหาเรื่องการขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ดอย่างครบถ้วน การจัดทำป้ายบอกทางของแหล่งท่องเที่ยวแบบมาตรฐานที่ครบถ้วน การควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาให้เป็นระเบียบ ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้ายังไม่มี การจัดบริการให้ครอบคลุมครบทั่วทั้งเกาะ ทำให้เป็นระบบและมีความเสมอภาคกัน การจำหน่ายอาหารหรือสินค้าต่างๆ ที่ไม่ได้มีการตั้งราคาสินค้าให้มีมาตรฐานเดียวกัน รวมถึงไม่มีการอบรมหรือฝึกอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้กับ

ประชาชน ปัญหาเรื่องเรือข้ามฟากที่มีราคาไม่เท่ากันของทั้งสองแห่ง และความไม่ปลอดภัยของเรือ และทำเรือเมื่อมีนักท่องเที่ยวใช้บริการเป็นจำนวนมาก ปัญหาเกี่ยวกับสถานที่จอดรถที่ยังไม่เป็นระเบียบและไม่เพียงพอโดยเฉพาะวันที่มีปริมาณนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

พิเชษฐ์ ไพบูลย์ศิริ (2544: บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งศึกษาถึงปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งในภาพรวมและรายด้าน และยังพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ อายุ อาชีพ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การคาดหวังในผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความเชื่อถือในตัวผู้นำชุมชน และการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการตรวจเอกสารเกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปและกำหนด “กรอบแนวคิดในการวิจัย” ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย